

ALEVİ-BEKTAŞİ İNANCINDA KERAMETLER*

Miracles in Alevi-Bektashi Belief

Wunder (Keramet) im alevitisch-bektaschitischen Glauben

Nilgün ÇIBLAK COŞKUN**

ÖZ

Tasavvufî gelenekte keramet, peygamberlik iddiasıyla ilgili olmaksızın bir kişide olağanüstü bir halin ortaya çıkması anlamında kullanılır. Keramet kavramı, tasavvuf tarihinde veli inancıyla birlikte ortaya çıkmış ve zamanla onun ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir. İnanışa göre velilerin hayatta iken ya da öldükten sonra bazı kerametler göstermesi, Hakk'ın sevdiği kullarına bir lütfu olarak kabul edilmiştir.

Velilik makamına erişmiş şahısların gösterdiği bu kerametler, edebiyatımızda menakıbname adı verilen eserlerde bir araya getirilmiştir. Menkabe ya da kerametler, halk edebiyatının destan, hikâye, efsane, masal vb. türleri gibi tarihimizin karanlık yönleri ile toplumumuzun inanç ve düşünce yapısını, hayal dünyasını, yaşam tarzını yansıtmaları bakımından önemlidir. Ancak kerametlerin diğer türlerden farklı bir yönü de vardır. Zira bu mahsuller, tarihin karanlık yönlerini aydınlattıkları gibi toplum mensuplarını dinî ve ahlaki açıdan terbiye etme işlevine de sahiptir,

* Bu çalışma, 7-8 Eylül 2018 tarihleri arasında Alevi-Bektaşî Kültür Enstitüsü ile Köln Üniversitesi Türkiye Araştırmaları Kürsüsü'nün Almanya'da ortaklaşa düzenlediği "II. Uluslararası Alevilik-Bektaşîlik Sempozyumu"nda sunulan bildiri metninin makale haline dönüştürülmüş şeklidir.

** Prof. Dr., Mersin Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Mersin/ Türkiye. nilciblak@gmail.com.
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2218-2602>

üstelik halkın duygu yoğunluğunu en üst seviyede yansıtmayı, yola bağlılığı pekiştirmesi bakımından da üzerinde durulması gereken bir türdür.

Türk kültürünün İslami dönem mahsulleri arasında yer alan evliya menkabeleri üzerinde önemli çalışmalar yapılmıştır. Ancak günümüzde de halkın veli katında gördüğü din büyükleri etrafında kerametler oluşturulmaya ve anlatılmaya devam ettiği tespit edilmiştir. Çoğunlukla Alevi-Bektaşî geleneğinde rastladığımız bu kerametler, talipler arasında büyük bir inançla anlatılmaktadır.

Bu çalışmada, Alevi-Bektaşî geleneğinde halkın veli makamında gördüğü şahısların gerek hayatta iken gerekse öldükten sonra gösterdiklerine inanılan kerametler üzerinde durulmuştur. İncelemeye alınan kerametler, genellikle yakın zamanda yaşamış veliler etrafında oluşturulmuş, dolayısıyla halk üzerindeki etkisi hâlâ devam eden velilere ait olup sözlü ve yazılı kültür ortamından tespit edilmiştir. Gelenekte pirlere, ocakzadelerin, anabacıların ya da halkın büyük takdirini kazanmış ulu şahıslara atfedilen kerametler, öncelikle içerikleri ve motiflerinin kaynağı bakımından incelenmiştir. Ayrıca işlevsel halkbilimi kuramı çerçevesinde bu kerametlerin dinî ve sosyokültürel hayattaki anlam ve önemi, yol ve erkânın sürdürülmesindeki rolü üzerinde durulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Alevilik-Bektaşîlik, evliya kerametleri, menkabe, veli, pir ocağı.

ABSTRACT

In the Sufism tradition, the miracle (*keramet*) is used in the sense of the emergence of an extraordinary state in a person without being related to the prophetic claim. The concept of miracle emerged with the *veli* (a saint) belief in the Sufism, and over time, it has become an integral part of it. According to the belief, *velis'* miracles performed while they are alive or after they died, are considered as a blessing from God.

These miracles performed by those who have reached the *veli* status has been brought together in the works called *menakabname* in our literature. *Menkabe* or *velis'* miracles are important in terms of reflecting the dark aspect of our history and belief and thought structure of our society, imagination world, life style, just like epics, stories, legends, fairy tales, etc. within folk literature. However, there is a different aspect of *velis'* miracles than other types. Because these texts have the function of educating members of society in religious and ethical terms, as well as illuminating the dark aspects of history, they should be emphasized in terms of reflecting the intensity of people's feeling at the highest level and reinforcing the commitment to the path.

Important works have been done on *velis'* miracles, which are among the products of the Islamic period of Turkish culture. However, it has been determined that people still continue to create and tell miracles about the religious greats they have seen in the rank of *veli*. These *velis'* miracles, that we often encounter in the Alevi-Bektâşî tradition, are told with great conviction among *talips*.

This study focuses on the miracles believed to be performed by individuals, seen as *velis* in the Alevis-Bektâşî tradition, while they were alive or after their death. The miracles that were taken into consideration are shaped around *velis* who lived in the near past, so their influence on the community is still ongoing, and were identified from oral and written culture. These *velis'* miracles performed by *pîrs*, *ocakzâdes*, *anabâcıs* or the highly-appreciated person of the community were analysed primarily in terms of the origin of their contents and their motifs. In addition, the meaning and importance of these miracles and their role in maintaining paths and *erkan* (rules) in religious and socio-cultural life are emphasized within the framework of the functionalist theory of folklore.

Keywords: Alevism-Bektâşî, *velis'* miracles, *menkabe*, *veli*, *ocak*.

ZUSAMMENFASSUNG

In der sufistischen Tradition wird das Wort Keramet (Wunder) benutzt, um einen außergewöhnlichen Zustand einer Person zu beschreiben, ohne in Verbindung zu Behauptungen in Bezug auf das Prophetentum zu stehen. Der Begriff Keramet ist in der Geschichte des Sufismus mit dem Glauben an Heilige (Walî) einhergegangen und wurde mit der Zeit ein untrennbarer Teil dieses Glaubens. Dass die Heiligen während ihres Lebens oder nach ihrem Tod manche Wunder bewirken, wird dem Glauben nach als eine Huld an die von Gott geliebten Gläubigen betrachtet.

Diese Wunder der Personen, die die Stufe des Walîs erreicht haben, wurden in Werken zusammengetragen, denen in unserer Literatur der Name "Menakibname" gegeben wurde. Diese "Menakabe" bzw. Wunder sind von Bedeutung, um die dunklen Aspekte unserer Geschichtewie Legenden, Erzählungen, Sagen, Märchen usw. unserer Volksliteratur sowie die Glaubens- und Denkstruktur, Vorstellungswelt und die Lebensweise unserer Gesellschaftwiderzuspiegeln. Allerdings gibt es einen Aspekt, der die Wunder von anderen Typen unterscheidet, denn so wie diese Texte die dunklen Aspekte der Geschichte erhellen, besitzen sie auch die Funktion, die Gemeinschaftsmitglieder aus religiöser und moralischer Sicht zu erziehen. Außerdem spiegeln sie die Gefühlsintensität des Volkes auf höchster Ebene wieder, was in Bezug auf die Verstärkung der Verbundenheit zum Glauben auch ein Punkt ist, der betont werden muss.

Es wurden wichtige Arbeiten über das Wunderwirken der Heiligen, das zu den Erzeugnissen der islamischen Periode der türkischen Kultur gehört, durchgeführt. Allerdings wurde festgestellt, dass auch heute weiterhin Wunder um religiöse Größen, die vom Volk als Heilige betrachtet werden, geschaffen und erzählt werden. Diese Wunder, denen wir mehrheitlich in der alevitisch-bektaschitischen Tradition begegnen, werden unter Talips mit großer Überzeugung erzählt.

In dieser Arbeit wurden die Wunder behandelt, von denen geglaubt wird, dass sie von den Personen, die das Volk der alevitisch-bektaschitischen Tradition nach als Heilige betrachtet, sowohl zu Lebzeiten als auch nach ihrem Tod gewirkt wurden. Die untersuchten Wunder wurden in der Regel um Heilige herum geschaffen, die in der nahen Vergangenheit lebten. Daher gehören sie zu Heiligen, deren Einfluss auf das Volk noch immer fortwährt, und sie wurden aus dem Milieu der mündlichen und schriftlichen Kultur heraus bestimmt. Die Wunder, die der Tradition nach erhabenen Personen zugeschrieben werden, die große Würdigung seitens der Pirs, Ocakzades, Anabacıs oder

des Volkes gewonnen haben, wurden zunächst in Bezug auf ihre Inhalte und Quellen ihrer Motive untersucht. Außerdem wurden im Rahmen der funktionellen Folkloretheorie die Bedeutung und Relevanz dieser Wunder im religiösen und soziokulturellen Leben sowie ihre Rolle bei der Fortführung des Glaubens und des Zeremoniells behandelt.

Schlüsselwörter: Alevitentum-Bektaschitentum, Wunder der Heiligen, Menkabe, Walî, Pir-Ocak.

Giriş

Tarihsel süreç içerisinde dünyanın farklı coğrafi alanlarında ya da birbirinden farklı dönemlerde yaşamış bütün toplulukların, kendilerine sunulan bir dinin resmi kuralları ve çerçevesi ile yetinmediği gözlenmiştir. Buna göre halk muhayyilesi, her dönemde bir takım olağanüstü kuvvetlere ve bu kuvvetlerin meydana getirdiğine inanılan olağanüstü olaylara inanma eğilimi göstermiş, böylelikle bağlı bulunulan resmi din anlayışı içerisinde popüler nitelikli ikinci bir inanç ve ritüeller silsilesi eklemiştir. Hatta sözlü kültür ortamında rastlanan bu ikinci grup inanç ve uygulamalar, yaşamın her safhasında daha etkin bir şekilde varlığını sürdürmüştür.

Türk İslam ve tasavvuf geleneğinde yer alan veli kültü ve veli etrafında kümelenen kerametler ile inanç ve ritüeller de söz konusu halk muhayyilesinin yarattığı en önemli kültürel değerler arasındadır. Kaynağını İslamiyet öncesi inanç sistemleri ve dinlerden almakla birlikte tasavvuftaki veli anlayışına bağlı olarak ortaya çıkan veli kültü; buna bağlı olarak yatır ve ziyaret inancı; söz konusu yatır ve ziyaretlerde dua etme, kurban sunma, toplu yemek yeme, adak adama vb. ritüeller; ayrıca veli çevresinde oluşturulan kerametler üzerlerine İslami bir kisve çekilmiş vaziyette geçmişten günümüze tüm canlılığıyla Türk halk kültüründe varlığını devam ettirmiştir.

Bu çalışmada Alevi-Bektaşî geleneğinde halkın veli statüsünde gördüğü şahıslara atfedilen kerametler üzerinde durulmuştur. Ermiş kişilerin gösterdiğine inanılan olağanüstü haller şeklinde açıklayabileceğimiz keramet, veliliğin alametleri arasında sayılmaktadır. Gelenekte kerametler, dinî, ahlakî ve sosyal anlamda toplumun temsilcisi kabul edilen şahısların kutsallaştırılmasına katkıda bulunduğu gibi asıl olarak “pir” aracılığıyla “yol”a bağlılığı perçinlemesi ve bunun sözlü kültür ortamında kuşaktan kuşağa etkili bir şekilde aktarımını sağlaması bakımından üzerinde durulması gereken bir türdür.

Sözlükte “iyi, ahlaklı ve cömert olmak” anlamına gelen keramet; tasavvufî terim olarak “Allah’ın sâlih, takva sahibi, veli kullarından zuhur eden olağanüstü hal” şeklinde tanımlanmıştır. Keramet, tıpkı mucize gibi tabiat kanunlarıyla açıklanamayan olağanüstü ve sıra dışı bir olayı içerir, ancak aralarındaki fark mucizenin peygamberler, kerametın ise veliler tarafından gerçekleştirilmesidir. Bununla birlikte mucize, peygamberliğin ispatı için gösterilirken veli için böyle bir iddia söz konusu değildir. Sûfîler kerametı, Hak’ın kendisine itaat eden ve yaklaşımaya çalışan velilere bir ikramı

ve lütfu olarak açıklamıştır. İlâhî bir lütuf olmakla beraber keramete mazhar olan bir velî, bu halin hıleye elde edilmiş, şans eseri kendisine bahşedilmiş, bir bakıma müptelalık yaratacak bir durum olmasından korkar. Bu ihtimali dikkate alarak, kerametle denenmek istendiğini düşünüp endişeye kapılır. Bir yandan Allah'ın lütfuna nail olduğu için O'na şükreder, daha çok bağlanır, öte yandan da bunun sorumluluğundan ve getireceği sonuçlardan kaygılanır. Bundan dolayı kendisinden zuhur eden olağanüstü hali ifşa etmez ve bu hal sebebiyle insanların gösterdiği ilginin nefisini şımartabileceğini hesaba katıp öyle davranır (Uludağ, 2002: 265-268). İşte bu sebeple gelenekte “Keramet zahir olur (meydana çıkar), izhar edilmez (meydana çıkartılmaz)” inancı yaygındır. Mucize ile keramet arasında işlev ve bağlama yönelik farklılıklarının dışında her ikisinin de asıl yaratıcısının ve hakiki sahibinin Hak olduğuna inanılır.

Bir velilinin kerameti mümkün olduğu kadar değersiz bulması, bunu bir ayrıcalık olarak değil de Hak nazarında imtihan olarak kabul etmesi esastır (Macdonalds, 1997: 578). Bu sebeple tasavvufî gelenekte keramet, velî için ulaşılması gereken bir hedef ya da son aşama değildir, hatta gerçek velî için Hakk'a giden yolda bir engel dahi oluşturabilir. Yani keramete aldanan velî, daha ileri makamlara ulaşmak istemeyebilir. İşte bu sebeple keramet Hak tarafından veliye uygulanan bir sınav olarak kabul edilir.

Tasavvuf tarihinde keramet kavramıyla doğrudan ilgili bir başka sözcük ise “öğünülecek güzel iş, hareket ve davranış” anlamlarında kullanılan menkabe (çoğulu menâkıb) terimidir. Çoğul şekliyle ve bu anlamda ilk defa IX. yüzyıldan itibaren derlenmeye ve yazıya aktarılmaya başlanan hadis külliyatlarında Hz. Peygamber'in ashabının meziyet ve faziletleri için kullanılmıştır. Bunun yanı sıra tarihi şahsiyetlerin başlarından geçen olaylar, bazı zümrelerin övgüye değer işleri, hatta kutsal sayılan şehirlerin tasvirlerinden oluşan yazılar için de bu terimin kullanıldığı anlaşılmaktadır. Ancak burada asıl üzerinde durulacak olan menkabe kavramı, tasavvuf cerayanı ile ortaya çıkan ve yayılan kavramdır (Ocak, 1992: 27). Buna göre menkabe ya da menâkıb, velilerin kerametlerini nakleden küçük hikâyeler karşılığında muhtemelen IX. yüzyıldan itibaren yazılmış bazı tasavvuf kaynaklarında kullanılmaya başlanmıştır.

Tasavvufî sözlüklerde de menkabe, velilerin kerametlerini, hikmetli sözlerini, hallerini, yaşayışlarını bir araya getirerek bu kişilerin hayatlarını gün yüzüne çıkartan; diğer taraftan okuyucu ya da dinleyicilerde aşk uyandırmak ve kalplerde çerağ yakmak amacıyla yazılan eserler şeklinde tarif edilmiştir (Cebecioglu, 2005: 426).

Evliya menkabeleri, edebi açıdan konusu olağanüstü olaylara dayalı destan, masal ve efsane gibi türlerin sonuncusuna girmektedir. Söz konusu türlerin tamamı başlangıçta bir kişi tarafından yaratılmış olmakla birlikte zamanla ve kuşaktan kuşağa sözlü yolla aktarılması aşamasında ilk sahibinin adı unutulmuş ve halka mal olmuştur. Diğer taraftan evliya menkabelerinin konusu, gerçek kişiler üzerine kurulmuştur, ayrıca olayların dini bir kimliği de vardır. Bu bakımdan toplulukların millet haline gelme serüvenini olağanüstülüklerle hikâye eden destan türünden ya da tamamıyla olağanüstü olayları konu edinen masaldan ayrılmaktadır.

A. Y. Ocak, evliya menkabelerini her türlü edebi kaygıdan uzak bulur ve özelliklerini şu şekilde sıralar: (1992: 33).

1. Kahramanları gerçek ve mukaddes kişilerdir.
2. Olayların belirli bir yeri ve zamanı vardır.
3. Eğlenmek amacıyla ya da bir tabiat olayının, bir eşyanın nasıl meydana geldiğini açıklamak için yaratılmamışlardır. Anlatılanların gerçek olduğuna inanılmıştır.
4. Yarı kutsal bir özelliğe sahip olup bir doğma gibi kendilerini kabul ettirirler.
5. Konu edindikleri veli hayatta iken ya da öldükten sonra da meydana gelebilirler.
6. Biçim bakımından kısa, üslup açısından sade bir anlatıma sahiptir.

Bu özellikler evliya menkabelerini efsane türüne yaklaştırmaktadır. Nitekim efsaneler de kişi, yer ve olaylarla ilgili olup anlattıklarında inandırıcılık özelliği bulunan, hem anlatıcısı hem de dinleyicisi tarafından gerçek olduğuna inanılan, içlerinden bazısında dini öğeler ön plana çıkan kısa anlatılardır.

Bu bağlamda Max Luthi de menkabenin efsaneye yakın bir tür olarak bilindiğini, Fransızcada menkabe ve efsane teriminin tek bir kelime yani “legende” ile karşılandığını, bilim adamlarının bu anlatım türünü popüler menkabe (legende populaire) ve dini menkabe (legende religieuse) şeklinde ayırdıklarını belirtmektedir. M. Luthi’ye göre menkabe de efsane gibi olmuş olayları anlatır, ancak menkabe sıkı bir dini sisteme bağlıdır ve modern menkabe araştırmalarında bir kahramanın fani ömrünü anlatan “asıl menkabe” ile mucizevi ve ilahi olayları anlatan “keramet menkabe”si birbirinden ayrılmaktadır (2003: 316). Efsane türünde de kimi zaman gerçeğe yakın olayların hikâye edilebildiği, kimi zaman içeriğinde hiçbir dini motifin yer almadığı örneklerle rastlanmaktadır. Evliya menkabelerinde ise her zaman için olağanüstü dini bir motif mevcuttur, bu motifin kaldırılması durumunda anlatıda

hiçbir olağanüstülük kalmayacaktır. Söz konusu olağanüstü dini motif, kahramanın yani velinin üstünlüğünü vurgulaması bakımından türü kendine özgü hale getirmektedir.

Evliya menkâbelerinin ortaya çıkış süreci tasavvuf akımının yayılmaya başlamasıyla aynı döneme rastlamaktadır. Nitekim İslam dünyasında IX. yüzyıldan itibaren tasavvuf akımının yayılması, akabinde XI. yüzyılda tarikatların oluşmaya başlamasıyla birlikte bir velinin kerametlerini anlatan kısa hikâyeleri içeren menkabeler, yavaş yavaş ortaya çıkmaya başlamıştır. İlk başlarda tasavvufî içerikli çeşitli eserlerde yer alan bu menkabeler, XIII. yüzyıldan itibaren tek bir veli etrafındaki menkabeleri toplayan ve menâkıb, menâkıbnâme veya bazen de vilâyetnâme denilen müstakil eserler halinde kaleme alınmıştır. Başlangıçta Arapça, Farsça ve daha sonraları da Türkçe olarak tarikat pîrleri, şeyhler ve halifeler hakkında yazılan menâkıbnâmeler, İslam âleminin her tarafında okunur hale gelmiştir (Ocak, 2000: 17). Muhtemelen XIII. yüzyıldan itibaren Anadolu sahasında da Mevlevilik, Kadirilik, Vefailik, Bektaşîlik vb. çeşitli tarikat çevrelerinde menâkıbnâme yazma geleneği başlamıştır. Bir velinin kerametlerini içeren bu eserler, hem bu şahsiyetlerin hatıralarının hem de bağlı oldukları tarikat öğretilerinin yaşatılıp yayılmasında etkili olmuştur.

Menâkıbnameler iki aşamalı bir sürecin sonunda oluşmuş eserlerdir. Buna göre sözlü kültür ortamında tarikatın önde gelen ismi etrafında oluşan kerametler, ağızdan ağıza nakledilir. İkinci aşamada ise halk arasında anlatılan bu kerametler, sanatçı kimliğe sahip bir kişi tarafından sözlü kaynaklardan derlenip yazıya aktarılır. Bu kerametlerden bir kısmı esere konu olan pîr hayatta iken bir kısmı ise onun ölümünden sonra oluşmuş olabilir. Önemli olan, mevzubahis olan şahsın halk nazarında sevilip sayılması, büyük saygı duyulması, veli konumunda kabul edilmesi ve etrafında oluşan kerametlerin kuşaktan kuşağa büyük bir inançla anlatılmasıdır.

Günümüzde de halkın veli katında gördüğü din büyükleri etrafında kerametler oluşturulmaya ve anlatılmaya devam etmektedir. Bir başka deyişle kerametlerin sözlü kültür ortamındaki üretim ve tüketim ilişkisi hâlâ devam etmektedir. Özellikle Alevi-Bektaşî geleneğinde pîr konumundaki şahısların, ocakzadelerin, hatta anabacıların etrafında kümelenen kerametlerin, talipler arasında büyük bir inançla anlatıldığı dikkati çekmektedir.

İşte bu çalışmada henüz menâkıbnâme boyutuna ulaşmamış olmakla birlikte Alevi-Bektaşî kültüründe sözlü geleneğe işlevini hâlâ sürdüren kerametler ele alınıp incelenmiştir. Örnek olarak seçilen kerametlerin bazısı sözlü kültür ortamından bazısı

pir ocaklarını konu edinen çeşitli yazılı kaynaklardan tespit edilmiştir. Alevi-Bektaşî inancına ait temel öğretilerin aktarılmasında oldukça işlevsel olan bu kerametler, içerik bakımından İslamiyet öncesi inanç sistemlerine ait motiflerin yanı sıra günümüz yaşam koşullarına bağlı olarak yeni motiflerle zenginleştirilmesi bakımından da dikkat çekicidir.

1. Alevi-Bektaşî Geleneğinde Kerametler

Halk edebiyatının anlatıya dayalı ürünleri, toplumların kültürel hayatında önemli bir role sahiptir. Konu itibarıyla gerçek ya da gerçekleşmesi muhtemel bir olayı yahut tamamıyla hayal ürünü bir vakayı konu edinen bu ürünler, edebî açıdan olduğu kadar toplumların yaşamı, hayal dünyası, estetik anlayışı, inancı, hayatı algılama şekli vb. özelliklerine yönelik verdiği ipuçları nedeniyle üzerinde durulması gereken mahsullerdir.

Türk kültür tarihinde oldukça zengin bir anlatı geleneğinin bulunduğunu söylemek mümkündür. Özellikle insanlığın en eski anlatı türü olan mitlerle başlayan bu gelenek destan, Dede Korkut Hikâyeleri, halk hikâyeleri, masallar, efsaneler, memoratlar, fıkralar şeklinde sıralayabileceğimiz pek çok türle zenginleşmiş ve günümüze kadar devam etmiştir.

Türklerin İslam kültür çevresine girdikleri IX. yüzyıldan sonra, yeni kültür dairesinde önemli dinî şahsiyetlerin hayatları, kerametleri ile Müslüman olmayanlarla yapılan savaşlarda kahramanlık gösteren alperenler etrafında oluşan pek çok menkabe vardır. Bu anlatıların Dede Korkut Hikâyeleri'nde görüldüğü üzere zaman zaman eski destan geleneğinin izlerini taşıdığı tespit edilmiştir. Satuk Buğra Han, Eba Müslim, Battal Gazi, Danişmend Gazi, Sarı Saltuk gibi savaşlarda kahramanlık gösteren tarihi ve dinî şahsiyetler etrafında oluşan anlatılar, destan özellikleri taşıyan menkabelerdir. Kahramanlıktan ziyade dinî ve tasavvufî özellikleriyle öne çıkan Ahmed Yesevi, Mevlana, Hacı Bektaş Veli, Yunus Emre gibi şahsiyetlerin hayatları etrafında oluşan, onların kerametlerini ve üstünlüklerini konu edinen menkabeler de, bu tarz eserler içerisinde nicelik ve nitelik yönünden ilgi çekici konumdadır (Kılıç vd., 2007: VII-VIII).

Alevi-Bektaşî çevrelerde oluşmuş ve derlenmiş menkabeler, genellikle “velâyetnâme” adıyla bilinmektedir. Bu menkabelerde, özellikle Türk destan geleneğine ait ortak özelliklere daha fazla rastlanmaktadır (Ocak, 1992: 42).

Genel olarak İslam dinini kabul eden Türkler arasında evliya menkabelerinin doğuşu elbette tasavvuf etkisiyle gerçekleşmiştir, ancak İslamiyet öncesi anlatı geleneğinin bu oluşum için gerekli zemini hazırladığı bir gerçektir. Bu aktarımda icracı sanatçıların rolü büyüktür. İslamiyet öncesi dönemde kam/ozan gibi adlarla bilinen anlatıcı/icracı tipler, bağlı buldukları kültürel değerleri hikâyeye dönüştürerek bir bakıma kültürel belleğin taşıyıcısı olma görevini üstlenmişlerdir.

İslamiyet'in kabulünden sonra Türk dünyasında yayılmaya başlayan tasavvuf düşüncesinin etkisiyle, ilahiler, şiirler okuyan Allah rızası için halka iyiliklerde bulunup ebedi mutluluk yolunu gösteren dervişlere rastlanmaya başlanmış ve bu derviş kitlesi eskiden dini bir kimliğe sahip ozanlara benzetilerek halk arasında kabul görmüş ve dediklerine inanılmıştır. Böylelikle eski ozanların yerine ata, baba ve dede unvanlı bazı dervişler almıştır (Köprülü, 1976: 19). İslamiyet öncesi dönemde şairlik, bestecilik, rakkaslık, büyücülük, falcılık, hekimlik, din adamlığı gibi görevleri olan kam/ozan, İslamiyet'ten sonra sahip olduğu görevlerinden bir kısmını söz konusu dede ve baba adını taşıyan şahıslara bırakmış, halk arasında kutsal kabul edilen bu kişiler etrafında onların olağanüstülüklerini içeren kerametler anlatılmaya başlanmıştır. Dolayısıyla evliya menkabelerinin oluşumunda mit, destan vb. anlatı geleneğine dayalı türlerin ve bu türleri icra eden sanatçı tiplerin rolü olduğu kadar İslamiyet öncesi dönemde Türklerin etkisi altında kaldığı inanç sistemleri ve dinlerin de etkisi büyüktür.

İslamiyet öncesi anlatı geleneğine bağlı mahsuller içerik bakımından değerlendirildiğinde bunların eski şamanların cinlere karşı savaşlarını, ruhlarla mücadelelerini, öbür dünyaya ve gayb âlemine gidip gizli güçlerle temas kurabilme çabalarını ve bu vesileyle gösterdikleri olağanüstü olayları anlatan hikâyeler olduğu görülmektedir. Bu hikâyeleri halk arasında İslam dinini yaymak isteyen derviş-şairler, evliya menkabeleri şekline dönüştürerek anlatmışlardır. Ancak evliya menkabelerinin oluşumunda etkili bir diğer faktör Budizm'dir. Budizm'de aziz telakkisi, tasavvuftaki veli telakkisinde olduğu gibi, keramet kavramıyla sıkı sıkıya bağlıdır. Buna göre başta Buda olmak üzere, Budist azizler, mevsimi olmadığı halde kuru ağaçtan meyve oldurma; havada uçma; değişik kalıplara girme vb. şeklinde sıralayabileceğimiz olağanüstü olayları gerçekleştirebilen kişilerdir. Bu menkabeler, ahlaki bir terbiye vermek ve Budizm'in kurallarını öğretmek amacıyla rahipler tarafından propaganda amaçlı kullanılmıştır. Bu propagandalar sonucunda Türkler arasında Budizm, Orta Asya'da Türkler ve özellikle de Uygurlar arasına girmiş, Uygur bahşıları tarafından söz konusu Budist azizlere ait menkabeler çalgı eşliğinde halka icra edilmiştir. İslamiyet'in

kabulüyle birlikte bu menkabeler, bahşılardan görevini üstlenen ata veya baba lakaplı şeyhler tarafından İslami propaganda amaçlı kullanılmıştır (Ocak, 1992: 31-32). Tabii ki bu etkiler arasında Yahudi ve Hristiyan azizlerine ait menkabeler ile İran gibi köklü bir geleneğe sahip kültürdeki inanışları ve anlatıları da dâhil etmek yerinde olacaktır. Dolayısıyla İslam kültür ve inanç yapısı içerisine tasavvuf aracılığıyla Türk kültürüne giren evliya menkabeleri, kaynağını çok farklı inanç, din, düşünce ve kültürel yapıdan almıştır. Evliya menkabelerinin oluşumunda etkili olan unsurları; İslamiyet öncesi eski Türk inançları ve kültür dairesi ile İslam dini ve tasavvufi düşünce sistemi, ayrıca yurt tutulan Anadolu coğrafyasındaki dini ve kültürel birikim şeklinde sınıflandırmak yerinde olacaktır.

Köken itibarıyla farklı edebi geleneklerden, kültürel ortamlardan ya da dini değerlerden beslenmiş olsa da evliya menkabeleri, genel anlamda halk muhayyilesinin yarattığı mahsullerdir. Bu anlatılarda konu edinilen veli, yaşadığı gerçek zaman dilimi ya da gerçek yaşam öyküsü göz ardı edilerek etrafında birtakım kerametler örülmüştür. İşte bu ürünler sözlü kültür ortamında çeşitlenerek ve çoğalarak yaygınlık kazanmış ve günümüze kadar ulaşmıştır.

Alevi-Bektaşî geleneğinde halk arasında belirli keramet anlatıcısı yani profesyonel anlamda bu türün icracısı yoktur. Sözlü kültür ortamında destan okuyan ozanlar ya da hikâye anlatan âşıklar gibi keramet anlatıcıları belirli bir sınıf oluşturmaz. Bilindiği gibi âşıklık geleneğinde âşıklar, hem halk şiiri örnekleri vermişler hem de konusu aşk ya da kahramanlık olan hikâyeler anlatmışlardır. Bu geleneği usta-çırak ilişkisi içinde yaşayarak, dinleyerek, görerek öğrenen aday, bu süreçte saz çalmayı, sözü nazma uyarlamayı, kafiyeyi, ölçüyü, doğaçlama söylemeyi, atışma yapmayı, hikâye anlatmayı öğrenmiştir. Ustası tarafından yetiştiğine kanaat getirildikten sonra kendi şiirlerini saz eşliğinde çalmaya, âşık meclislerine katılmaya ve hikâye anlatmaya başlamıştır. Dolayısıyla âşığın yetişmesinde ustasının ve ustasından aldığı eğitimin, diğer taraftan dinlediği diğer âşıkların rolü büyüktür. Bu bağlamda keramet anlatıcıları, âşıklar gibi bu icranın eğitimini almış usta birer anlatıcı değildir. Anlatıcı, kendi bilgisi, deneyimi ve kültürü doğrultusunda, sözlü kültür ortamında bu kerametleri dinlemiş, öğrenmiş ve içinde bulunduğu çevreyle kurduğu iletişim ortamında öğrendiklerini aktarmıştır.

İcra sırasında anlatıcı, kerametın kendine özgü olaylar silsilesine bağlı kalmaktadır, zaten halk tanıyıp değer verdiği veliler etrafında anlatılan kerametlerin değiştirilmesine izin vermemektedir. Anlatıcı, kerametın içeriğine bağlı olarak jest ve mimikleriyle, ses tonuyla, vücut diliyle anlatılanların gerçekten yaşanmış olduğunu dinleyiciye

hissettirmektedir. Bu etki, aynı inanç yapısındaki dinleyicilere de geçmekte, böylelikle dinleyici de olayların gerçek olduğuna inanmaktadır.

Keremeti anlatan kişi, veliyle aynı dönemde ve çevrede yaşamış olabileceği gibi veliden daha sonraki bir zaman diliminde yaşamış da olabilir. Bu kişiler, sözlü gelenekte kendilerine kadar ulaşmış kerametleri çevrelerinde dinleyici ve istekli bir kitle bulduklarında rahatlıkla anlatabilmektedir.

Geleneğe göre çevresinde kerametler örülen şahıslar tarikat pirleri, ocakzadeler ya da diğer yol büyükleridir. İncelemeye aldığımız keramet örnekleri de genellikle pir ya da dede konumundaki şahıslar etrafında kümelenmiştir. Ancak sadece birisi, o da Kahramanmaraş'ta yaşamış Elif Ana, bir talip konumundadır. Sinemilli Ocağı'na bağlı olan Elif Ana, halk nazarında veli kabul edilmiştir. Kerametlerini incelediğimiz Bektaş Dede, Horasan erenlerinden olduğu ve soyunun On İki İmamlardan İmam Cafer'e dayandığı söylenen bir velidir, kendisi bu yönüyle ocaktır. Adıyaman'da yaşamış Kul Ârif Baba da Hacı Bektaş Veli Ocağı'na bağlı bir pirdir. Mersin'de türbesi bulunan Kırtıl Dede'nin ise gerçek hayatı hakkında bilgiye ulaşılamamış olmakla birlikte bu yöredeki Tahtacılar arasında büyük sevgi ve saygı duyulan bir veli olduğu tespit edilmiştir. Yine bu yörede yaşamış Ali Rıza Özcan ise aslen Tahtacı ocaklarından Yanyatır Ocağına bağlı olup yörede uzun süre dedelik görevini yürütmüş bir zattır.

Yukarıda adları zikredilen ve farklı yörelerde yaşamış ya da yaşadığı rivayet edilen bu veliler, ister pir ya da ocakzade olsun isterse bir talip olsun her birinin etrafında bir kült oluşmuş, mezar ya da makamları halk tarafından ziyaret yeri haline dönüştürülmüştür. Söz konusu ziyaretler, yerleşim birimlerinin, mezarlıkların dışında bir dağın zirvesinde ya da dikkat çekecek bir mevkiye bulunmaktadır. Böylelikle ziyaretler, kendine özgü inanç ve ritüellerin, kurban merasimlerinin yürütüldüğü yerler olarak halka açık bir niteliğe bürünmüş, ziyaretlerde gerçekleştirilen tüm uygulamalar veli kültürünün günümüzde de işlerliğini devam ettirmesini sağlamıştır.

Bilindiği üzere Türklerdeki veli kültürünün kökeni, Şamanist döneme dayanmaktadır. Nitekim eski Türk şamanları ile Türk veli tipi arasında pek çok benzerliğin bulunduğu bilinen bir gerçektir. Buna göre gelecekte haber veren, hava şartlarını değiştiren, felaketleri önleyen ya da düşmanlarına musallat eden, hastaları iyileştiren, göğe çıkıp uçabilen, ateşte yanmayan Türk şamanları, âdeta bu kimlikleriyle Bektaşî menâkıbnâmelerinde ve kısmen diğer tarikat çevrelerinde yazılmış menâkıbnâmelerde yeniden hayat bulmuş gibidirler. Ancak burada Şamanizm

öncesi eski Türk inançlarından olan atalar kültünün, veli kültünün rolüne de dikkati çekmek gerekmektedir. Eski Türklerde en eski ve köklü inançlardan biri olan atalar kültü, genel olarak ecdadın kutsanmasına dayanır. Bu kutsama atanın bizzat kendisine tapınma niteliğinde olmayıp atanın öldükten sonra üstün bazı güçlerle donatıldığı, bu sayede ailesine ve geride kalanlara yardım edebileceği inancından doğan, korku ile karışık bir anlayış meydana getirmiştir. İşte bu sebeple ataların ruhlarına kurbanlar kesilmiş, eşyaları ve mezarları kutsal kabul edilmiştir (Ocak, 1992: 11-12). Atalar kültü, Şamanist dönemde ve özellikle de Budizm'in kabulünden sonra Budist azizlerinin kerametleriyle daha da zenginleştirilmiş ve İslamiyet sonrası tasavvuf aracılığıyla Türk veli kültünün oluşumuna zemin hazırlamıştır. Böylelikle veli kültü hem gayri Sünni hem de Sünni tekkelerde gelişim alanı bulmuştur.

Zamanla her iki çevrenin başında bulunan Hacı Bektaş Veli, Mevlana vb. tarikat pirlerinde görüldüğü üzere kendi yaşadıkları çevrelerde ya da tüm Anadolu'da büyük veli olarak tanınmış kişilerin ölümü ile birtakım türbeler ortaya çıkmıştır. Bu velilerin türbesi, özelliğine ve amacına göre kendine özgü ziyaret ve kurban usullerinin gelişmesine ortam hazırlamıştır. Bu inanışlar Orta Asya'daki atalar kültü ile ilgili inanç ve pratiklerin devamından başka bir şey değildir. Bu türbelerin etrafında eskiden mevcut ya da sonradan oluşturulup yayılan menkabeler, kendilerini yarı kutsal, olağanüstü güçlerle donanmış ve hastalıkları iyileştiren, çeşitli dileklerin gerçekleşmesine yardım eden kutsal şahsiyetlerin yaygınlaşmasını sağlamıştır. Anadolu'nun değişik köşelerinden pek çok kişi bu türbeleri ziyarete başlamıştır. Bu velilerden bazıları yazılı kaynaklarda geçmekle birlikte bazıları da sözlü kültür ortamında ünleri yayılmış, böylelikle Anadolu'nun pek çok yerinde, köy, kasaba ya da şehirde evliya, ermiş ve yatırlar ortaya çıkmıştır. Bunlardan her birinin etrafında kült meydana gelmiş, bu kültürden bazıları zamanla mahallileşirken bazıları şöhretlerinin daha büyük olması nedeniyle bütün Anadolu'ya yayılmıştır (Ocak, 1992: 15-16).

İşte bu çalışmada üzerinde durduğumuz ve halkın veli olarak kabul ettiği şahıslar da atalar kültü ve devamında Şamanist unsurların günümüzde veli kültü kimliğinde karşımıza çıkan temsilcileridir.

İncelemeye aldığımız veli tipleri, genellikle mahalli velilerden oluşmaktadır. Bunlardan Sinemilli Ocağı taliplerinden olan Elif Ana, Çelebi süreğine bağlı Kul Ârif Baba, Yanyatır Ocağı'na bağlı Ali Rıza Dede, gerçekten yaşamış şahsiyetlerdir. Hacı Bektaş Veli Ocağı'na bağlı olduğu ifade edilen, ancak yazılı kaynaklarda hakkında herhangi bir bilgiye ulaşılamamış olmakla birlikte soyunun hâlâ Manisa'da devam

ettiği tespit edilen Bektaş Dede de bu kategoride ele alınabilecek bir velidir. Bu veliler, gerek hayatta iken gerekse öldükten sonra şöhretleri buldukları bölgenin sınırlarını aşmamış olup sadece kendi müritleri ya da yaşadıkları çevredekiler tarafından tanınmaktadır. Ancak kerametleri, kendileriyle aynı dönemde yaşamış kişiler tarafından şahit olunmuştur. Bu kerametler yazılı kaynaklara geçse dahi kaynaklık eden kişilerden bazısının hayatta olması dikkat çekicidir.

İncelemeye aldığımız bu beş velinin mezar ya da türbesi de yine buldukları çevrede yaşayanlar tarafından ziyaret edilmektedir. Dolayısıyla kültleri de mahalli nitelik taşımaktadır. Bu veliler arasında Mersin'in Silifke ilçesinde yatırı bulunan Kırtıl Dede ise gerçekten halk arasında kült konusu yapılmakla birlikte hem yazılı hem de sözlü kaynaklarda hakkında yeterli bilgiye ulaşamadığımız, bu nedenle hayali veli kategorisine yerleştirebileceğimiz veli tipine örnektir. Bu velinin ünü de Mersin ve çevresi ile sınırlı kalmıştır.

Sözlü ve yazılı kültür ortamında yaptığımız araştırmalar neticesinde çalışmamıza dahil ettiğimiz veliler ve kerametleri hakkında şu bilgileri vermek mümkündür:

1.1. Elif Ana

Elif Ana'nın mezarı, Kahramanmaraş'ın Pazarcık ilçesine bağlı Akdemir (Aşağı Pulyanlı) köyünde olup yörede yaşayan Aleviler tarafından bir ziyaret merkezi haline getirilmiştir. Bu ziyaretgâh; türbe, cemevi, aşevi, kurban kesim yeri, mihmanhane, kütüphane gibi birimleriyle bir bakıma külliye görünümünde bir inanç merkezi kimliğine sahiptir.

1908-1991 yılları arasında yaşamış, hiçbir eğitim almamış olan Elif Ana, pir ocağı olarak kabul edilen Sinemilli Ocağı'na bağlı bir taliptir. Bir başka deyişle dede soyundan gelmemektedir. Bununla birlikte genç yaşlardan itibaren gösterdiği kerametleriyle hem bu ocağa bağlı taliplerin hem yöredeki ocakzadelerin ve taliplerin sevgi ve saygısını kazanmış, dinî bir lider kimliğiyle toplumdaki yerini almıştır (K.1, K.2, K.3, K.4, K.5).

Onun farklılığı henüz 9-10 yaşlarında başlamıştır. Bu dönemlerde kendi kendine konuşan, kimi zaman sara nöbeti gibi nöbetler geçiren Elif Ana, bu özellikleri nedeniyle çevresindekiler tarafından kendisinde bazı gizli güçlerin bulunduğu inanılmış, bu davranışlara gelecekte haber verme, görünmezi bilme, hastalıkları

tedavi etme vb. kerametler de eşlik edince veli olarak kabul edilmeye başlanmıştır (K.1, K.2, K.3, K.4, K.5).

Elif Ana'nın kerametlerinden bazıları şu şekildedir:

Gaipten ve Gelecektek Haber Vermek ve Tabiat Kuvvetlerine Hakim Olmak:

Elif Ana'nın bu başlıkta yer alan ve çocukluk döneminde gösterdiğine inanılan kerametlerinden birisi yörede şu şekilde anlatılmaktadır:

Elif Ana'nın komşularından bir genç, Yemen'e savaşa gider ve birkaç yıl da geri dönmez. Gencin artık dönmeyeceğini düşünen aile, oğullarının eşini askerinin erkeğe kardeşiyle evlendirmek ister. Bunu duyan Elif Ana, bu ailenin yanına gidip buna engel olmak ister. Aileye, oğullarının üç gün içinde geri döneceğini söyler. Gerçekten de üç gün içinde oğulları geri döner (K.1, Kızıldağ Soileau, 2006: 104).

Yörede Elif Ana'nın hoşgörülü, paylaşımcı, herkese eşit davranan, iyi niyetli, misafirperver olduğu belirtilmiş ve onun kişiliğini yansıtan, öte yandan dile getirilmeyeni hissetme, kalpten geçeni anlama özelliğine sahip olmasıyla ilgili olarak sözlü geleneğe şu keramet anlatılmaktadır:

'Bir gün Elif Ana'nın cemaatinde ... Akşam üzeriydi. Cuma akşamı. Kalabalık çok. Bizim bu yöreden bir bayan. O bacının hakkında bazen kötü şeyler söylenirdi. Ben kalbimden dedim ki: 'Elif Ana'nın kazanı ne kadar geniş. Şu bayan da geliyor.' Bunu söyledim içimden. Onun elinde kurban var. O bayanın kurbanı da kesildi. 6-7 kurban var. Yemekler artık indirilecek. Herkes Elif Ana'yı bekliyor ki Elif Ana destur versin. 'Şab yürüsin.' desin, herkes yemeğini yesin. Uzun bir sofraya serdik. Usulca bana dedi ki: Memo gel hele ... Al şu lokmayı şu bacrıya ver. (Gözleri görmediği halde hakkında kötü düşünülen bayana işaret eder.) Onun dileği kabul olsun.' (Kızıldağ Soileau, 2006: 104).

Sinemilli ocakzadelerinden Mustafa Canpolat Dede'nin belirttiğine göre kendisi babasıyla beraber bir cuma gecesi Elif Ana'nın evine gider. Elif Ana, onların geleceğini önceden hisseder ve Mustafa Dede ile onun babasını yolda karşılar. Elif Ana'nın oğlu Mehmet Baba, eline sazı alıp deyişler söylemeye başlayınca Elif Ana, semaha kalkar ve semah dönerken birden yere düşer ve sara nöbeti gibi bir nöbet geçirir. O sırada dilinden üç cümle dökülür. İlk cümle çocuğu olmadığı için üzerine kuma getirilecek olan Ayşe isimli bir kadınla ilgili olup ona "Ayşe yavrum, o yarın size

gelecek, sen onu üzmeyeceksin, incitmeyeceksin.” der. İkinci cümlesi kardeşi Nasır ile ilgili olup, kardeşinin henüz hiçbir şeyi çalınmamasına rağmen kardeşine “Nasır yavrum, senin emanetini çalan şu anda bu hanenin içinde.” şeklindedir. Üçüncü cümlesi ise “Yağacak” olmuştur. Ancak temmuz ayının ortasıdır ve neredeyse ekinler kuraklıktan kurumak üzeredir. Gece herkes gök gürültüsüyle uyanır ve sağanak yağmurla karşılaşır. Sabah uyandıklarında Elif Ana’ya gece olanlar anlatılıp kendisine ermiş gözüyle bakıldığında “Yok kurban, o Allah’ın bana verdiği bir eziyettir. O sıkıntı bana geldiği zaman, her tarafım cendere gibi oluyor, sıkılıyorum” şeklinde bir cevap verir. Birkaç saat sonra ise gerçekten de Ayşe adlı kadının kocası, bir genç kadın kaçıır ve Ayşe’nin üzerine kuma olarak getirir. İki gün sonra da Elif Ana’nın kardeşi Nasır, parasını bıraktığı yerde bulamaz. Elif Ana, nöbet geçirdiği sırada parayı çalanın mecliste olduğunu belirttiği için kişi yaptığından utanır ve ertesi gün parayı gizlice Elif Ana’nın evinin bahçesine bırakıp gider (K.12; Özveren, 2014: 86-87).

Dâr’da Olanların Yardımına Yetişmek:

Elif Ana’nın dâr’da olanların yardımına yetişmesiyle ilgili bir olayı bizzat yaşayan ve uzun süre Almanya’da ikâmet eden bir kişi şu kerameti anlatmıştır:

“Ben Almanya’da bir işe girecektim. Kocam öldü, sizlere ömür. Hangi işin parası çoksa oraya koşuyordum. Tek çalışıyordum. Altı çocuk var. Metroda iş için bir imtihan vardı. Almanca. Hem yazılı hem okuma. Yazılıyı geçtim. Bir gözüm iyi görmüyor. Ama hep sabahları kalktım: ‘Elif Ana sen yardım et, ben bu işe güreyim çoluğumu çocuğumu ...’ neyse gittim 15 kişi girdik. 3 kişi Türk, gerisi Alman. Kala kala 5 kişi kaldık. İçeriye göz muayenesi için girdim. Sağlam gözümle okudum. Öbürüyle göremedim. ‘Ay ... Elif Ana yardım et!... ben burada sabahdan beri mahvoldum, Elif Ana yardım et! demeye kalmadı. Kapı tak tak vuruldu. Hemşire geldi. O tek gözle okuduğum kaldı. Sanki o hemşireyi Elif Ana bana gönderdi. Böyle şeyler ... Nerede sıkışsam orada bana yardım eder” (Kızıldağ Soileau, 2006: 105).

Hastaları İyileştirmek:

Elif Ana’nın bir başka özelliği ise hastaları tedavi etmesidir. Hatta bunun için dökülen saçlarını atmayıp bunları küçük parçalar halinde muska şeklindeki bezlere sarması ve ihtiyacı olan hastalara vermesi, bu muskayı kullananların hastalıklardan korunduklarını ifade etmeleri onun sağaltıcı özelliğini yansıtan uygulamalardır (Kızıldağ Soileau, 2006: 107).

Elif Ana, çocuk sahibi olmak isteyenlerin de dileklerinin kabul olmasında etkili olan bir isimdir. Bunun için çocuğu olmayanlar Elif Ana'nın evine gelip burada yatar. Elif Ana, dua eder. Bu aile kendi evine döndükten bir süre sonra çocukları olur, Kız olursa adını Elif koyar, erkek olursa da ismini yine Elif Ana verir. Günümüzde de çocuğu olsun isteyenler Elif Ana türbesini ziyaret etmekte, kız çocukları olduğunda adını Elif koymaktadır. Onun çocuksuzlara çocuk nasip etmesiyle ilgili bir örnek sözlü kültür ortamında şu şekilde anlatılmaktadır:

“Bu bir itikat meselesi. Gördük. Dokuru da gelirdi Elif Ana’ya. Tıpçı olduğu halde, çocuk verdi. Öbürlerine de verdi. Ben birine şahidim. Hacı Bektaş törenlerinde bir karı-koca geldi. Himmet etti, bir elma verdi: ‘Yarısını sen ye, yarısını hanım’ dedi. Ve bir kızları oldu. İsmi de Elif koydular” (Kızıldağ Soileau, 2006: 108).

Elif Ana, genel anlamda sıradan günlük işlerini yerine getiren, insanlarla sosyal iletişimde bulunan, çevresindekilere nasihatlerde bulunan, yol gösteren, sevgi ve kardeşliği aşıl原因an, dargınları barıştıran, iyi niyetli bir köylü kadınıdır. Bu olumlu özelliklerine bazı olağanüstülükler gösterme hali de eklenmiştir.

Elif Ana'nın kerametleri arasında; gelecekte haber verme, olayları önceden bilme, insanların düşüncelerini okuyabilme, hastaları iyileştirme, zor durumda olanlara yardım etme, çocuk sahibi olmak isteyenlerin çocuk sahibi olmalarına yardımcı olma, iş ya da eş isteyenlerin dileklerinin yerine gelmesini sağlama vb. şeklinde sıralamak mümkündür.

1.2. Bektaş Dede

Manisa'nın Akhisar ilçesine bağlı Beyoba köyü, merkezi İzmir'in Kemalpaşa ilçesinde bulunan Hamza Baba Ocağı'na bağlı bir talip köyüdür. Beyoba köyüne yılın belirli zamanlarında bu ocağa bağlı dedeler gelmekte ve köylülerin dinî hizmetlerini görmektedir. Köyün hemen bitişiğinde ise Bektaş Dede türbesi bulunmaktadır. Bektaş Dede'nin kim olduğu hakkında yazılı kaynaklarda herhangi bir bilgiye rastlanılmamakla birlikte halk arasında onun Horasan erenlerinden olduğu, 1450'li yıllarda Anadolu'ya gelip Hacı Bektaş Ocağı'ndan el aldıktan sonra bu köyü kurduğu, ayrıca soyunun on iki İmam'dan İmam Cafer'e dayandığı rivayet edilmektedir. Beyoba'da bugün de Bektaş Dede'nin soyundan gelen bir sülale bulunmakta, bu sülale mensupları hem Bektaş Dede türbesinde görev almakta hem de “sağaltma/şifa ocağı” işlevini

görmektedir. Veli aracılığıyla Hak tarafından bu sülaleye ve onun soyunun devam ettiği bu yerleşim birimine manevi bir güç verildiğine, Bektaş Dede'nin hastalıkları iyileştirme gücünün kendi soyunda devam ettiğine inanılmaktadır. Beyoba köyünde, bu aile bireylerinin toplu bir şekilde yaşadığı “Şifa Ocağı Sokağı” adı verilen bir sokak bulunmakta ve aile bireyleri birer günlük nöbetlerle kendilerine gelen hastalara şifa dağıtmaktadır (Kumartaşlıoğlu ve Duymaz, 2012: 311-317).

Bektaş Dede'nin türbesi bugün de hastalıklardan kurtulmak, çocuk sahibi olmak, dert ve sıkıntılardan kurtulmak, ev-araba sahibi olmak gibi çeşitli dilekleri olanlar tarafından ziyaret edilmektedir. Ayrıca halk arasında Bektaş Dede'nin çeşitli kerametleri anlatılmaktadır. (Kumartaşlıoğlu ve Duymaz, 2012: 311-315). Bunlardan bazısını aşağıdaki şekilde sıralamak mümkündür:

Irmak ya da Deniz Üstünde Yürümek:

Bektaş Dede, bahar mevsiminde bir gün deniz kenarında bir çoban ile sohbet eder. Daha sonra “Hadi oğlum, bana müsaade” diyerek seccadesini denizin üstüne atar, seccadenin üzerine oturarak gider. Çoban, “Ben nasıl yapayım?” der. Bektaş Dede, “Nasıl biliyorsan öyle yap” der. Çoban da seccadesini denizin üzerine atar ve aynı şekilde gitmeye başlar ve ermiş olur (Kumartaşlıoğlu ve Duymaz, 2012: 314-315).

Tabiat Kuvvetlerine Hakim Olmak:

Bektaş Dede, İstanbul'dan gelirken denizde çok dalga olur. Dalga, gemiyi tam alabora edecekken elini açıp dua eder. O anda denizdeki dalga durulur ve gemidekiler kurtulur (Kumartaşlıoğlu ve Duymaz, 2012: 315).

Dâr'da Olanların Yardımına Yetişmek:

Bektaş Dede öldükten sonra da keramet göstermeye devam eder. 1974'teki Kıbrıs Barış Harekatı sırasında, Bektaş Dede'nin türbesine bakan Ahmet Dede adında bir şahıs vardır. Bektaş Dede, bu kişiye “Oğlum, benim mumumu yakma, ben Kıbrıs'a gidiyorum” der. Bu sırada Kıbrıs'ta harekate katılan bir üsteğmenin yakıtı biter. Bektaş Dede, üsteğmenin arkasını sıvazlar ve “Benzinin doldu oğlum, devam et” der. Benzer bir olay, yakın zamanda kendisini türbeye adayın bir kişinin başından da geçer. Bu kişi, Almanya'dan gelirken benzini biter, bu sırada Bektaş Dede onun karşısına

çıkarak “Benzinin doldu oğlum, devam et” der. Olayın ardından bu kişi, türbenin ağaçlandırılması ve ışıklandırılmasını sağlar. Hatta, Bektaş Dede bu zatın rüyasına da girerek türbenin bulunduğu yerde bir yer gösterip orada bir su kuyusu açtırmasını ister. Adam da, Bektaş Dede’nin belirttiği yere bir su kuyusu açtırır (Kumartaşlıoğlu ve Duymaz, 2012: 315).

Hastaları İyileştirmek:

Bektaş Dede Ocağı, Bektaş Dede’den aldıkları kutsal güç ve atalarının uyguladığı birtakım pratiklerle hastalara şifa dağıtmaktadır. Bu ailenin hastaları tedavi etmek için uyguladığı yöntemler, sözlü kültür ortamında yaşayarak ve yaşatılarak, kendi soylarından görüp öğrendikleri bilgi ve tecrübelerle dayanmaktadır. Bu uygulamalar, bilimsel bir yanı olmayan tamamıyla dini ve büyüsel nitelikli sağaltma yöntemleridir (Kumartaşlıoğlu ve Duymaz, 2012: 318). Diğer taraftan geleneğe göre velilik katına yükselmiş bir pirin, sahip olduğu kerametlerden bazısının ki burada hastalıkları tedavi etme kerametinin, kendi soyu aracılığıyla günümüze kadar intikali atalar kültürünün Alevi-Bektaşî kültüründeki etkisini göstermesi bakımından dikkat çekicidir.

1.3. Kul Ârif Baba

Adıyaman ilinin Gölbaşı ilçesine bağlı Savran köyü, Alevi-Bektaşî geleneği ve şiiri açısından önemli yerleşim birimlerinden birisidir. Yol itibariyle Çelebi Süreği’ne yani Hacı Bektaş Dergâhı’na bağlı olan köylüler, süreğil açısından zaman zaman sorun yaşasalar da inanç ve ritüellerini, geleneklerini tüm canlılığıyla koruyup yaşatmaya çalışmaktadır. Köyde düzenli olarak gerçekleştirilen cemler ve Alevi-Bektaşî geleneğine bağlı ozanlar, inanç ve ritüellerin devamlılığında oldukça etkili olmuştur.

Bu köyde yaşayan hem ozan/zakir kimliğiyle tanınan hem de köylülerin dini hizmetlerini yerine getiren Molla Memet Tezerdi, 1865 yılında dünyaya gelmiştir. Şiirlerinde Kul Ârif ya da Kul Ârif Baba mahlasını kullanan bu zat, 1941 yılında Hakk’a yürümüştür. Ancak kendisinden sonra gelen soy silsilesi yoluyla öncelikle oğlu İbrahim Tezerdi (Ârifoğlu, Ârifzâde), torunları Mehmet Tezerdi (Bîçare), sonrasında Naki Tezerdi (Sevdakâr) aracılığıyla ozanlık geleneğinin günümüze kadar taşınmasında etkili bir kol meydana gelmesine vesile olmuştur.

Kul Ârif Baba, yörede kerametleriyle de tanınmaktadır. Akrabalarından Âşık Garip Kâmil mahlaslı Kamil Tezerdi'den edinilen bilgiye göre Ârif Baba ile ilgili aşağıdaki keramet tespit edilmiştir:

Nefes/Yol Evladı Edinmek:

Ârif Baba, istediği kişiye nazar ettiğinde onu yola getirme kerametine sahiptir. Bunu bilen duyan köylüler, Ârif Baba'ya o yörede yaşayanların yakından tanıdığı Göğ Osman lakaplı kişiyi yola girdirmesini isterler. Bu olaydan bir hafta sonra Göğ Osman meydana gelir ve ikrar verip Alevi-Bektaşî yoluna girmek istediğini söyler (K.11).

1.4. Kırtıl Dede

Kırtıl Dede, Mersin'de yaşayan Tahtacılar tarafından büyük saygı duyulan bir velidir. Ziyareti, Mersin'in Silifke ilçesinde bulunan ve adını bu ziyaretten alan yaklaşık 1400 m yüksekliğindeki Kırtıl Dağı'nın zirvesinde bulunmaktadır. Çam ağaçları arasındaki dağ yolundan çıkılabilen ziyaret, yoldan yaklaşık bir metre aşağıda olup 50 m² bir alan içerisindedir. Burada herhangi bir türbe yoktur, ancak daha önceleri mezar, etrafı yığma taşlarla çevrili iken 1992 yılında Orman İşletme Müdürlüğü tarafından baş ve ayak ucundaki hece taşlarıyla beraber betonarme şeklinde elden geçirilmiş ve yataının çevresi düzenlenmiştir.

Halk, şifa bulmak, ekonomik açıdan rahatlamak, kısmet açmak, çocuk sahibi olmak vb. dileklerinin yanı sıra havanın kurak gittiği dönemlerde, yağmur yağmasını dilemek, bu yolla bolluk ve bereketin devamlılığını sağlamak için de Kırtıl Dede Ziyareti'ne gitmektedir. Hatta bu ziyarete “nevruz” ve “hidrellez” gibi mevsimlik törenler için de gidildiği tespit edilmiştir.

Kırtıl Dede'nin hayatıyla ilgili yazılı kaynaklarda herhangi bir bilgi yoktur, ancak sözlü kaynaklardan edinilen bilgiye göre Kırtıl Dede, yaşadığı dönemde bilgisiyle halka yol göstermiş, herkesin sevgi ve saygısını kazanmış keramet sahibi ulu bir zattır. Kendisine niçin “Kırtıl” adının verildiği ise belli değildir. Ölümünden sonra da dârda olanların yardımcı olmuş, mezarı ise ziyaret yeri olarak kabul edilmiştir (K.6, K.7, K.8, K.9, K.10).

Kırtıl Dede'nin yöre halkı arasında anlatılan kerametlerinden birisi aşağıdaki şekildedir:

Halka Felaket Musallat Etmek:

1940'lı yıllarda Avcı Mehmet adında birisi, avlanmak için Kırtıl Dağı'na çıkar. Arayışları sonuç vermez, bir türlü av bulamaz. Daha sonra Kırtıl Dede'nin mezarına gelir, buradaki ardıc ağacının gövdesine sarılı vaziyette büyük bir yılan görür. Ağacın bütün gövdesini neredeyse kaplayacak büyüklükte olan bu yılanı görünce çok korkar, ama cesur olduğu için tüfeğiyle yılanı ala benekli kafasından vurur. İkinci eli de ateşledikten sonra büyük bir uğultuyla yer sallanır. Bu gürültüyü, çevrede odun kesenler ve çift sürenler de duyar. Dağın üstünden bir alev yükselir, bu esnada yılan top top olup yere yığılır. Avcı ise korkudan bayılır. Kendine geldiğinde yılanın cansız bedenini görür ve yarı kendinden geçmiş vaziyette evinin yolunu tutar. Evine daha ulaşmadan akrabaları kendisini karşılar ve büyük hanımının öldüğünü haber verirler. Akrabalarıyla birlikte hanımını defneder ve evinin yolunu tutar. Ancak daha evine varmadan bu sefer de ortanca hanımının ölüm haberini alır. Bir süre sonra da kendisi felç olur. Köylü, Avcı Mehmet'in başına gelen bu olayların nedeni olarak Kırtıl Dede Ziyareti'ndeki ejderha yılanı vurmasına bağlar (Üçyıldız, 1994: 9-10). İnanışa göre ziyarette bir canlıya zarar vermek büyük felaket getirmiştir (K.6, K.7, K.8, K.10).

1.5. Ali Rıza Dede

Ali Rıza Özcan, merkezi İzmir'in Narlıdere köyünde bulunan Yanyatır Ocağı'na bağlı bir ocakzade olup Mersin'in Mut ilçesine bağlı Göksu beldesinin Köprübaşı mahallesinde yaşamıştır. Ali Rıza Dede, İzmir'den gelmiş, burada evlenmiş ve yöredeki Yanyatır Ocağı'na bağlı talipleri ziyaret ederek onların dini hizmetlerini görmüş, ara sıra İzmir'deki mürşitlerin de buralara gelmesinde öncülük etmiştir. Yaşadığı sürece tecrübesivle, dini konulardaki bilgisiyle herkesin sevgi ve saygısını kazanmış yöredeki bütün taliplerin musahipli olmasında etkili olmuş, keramet sahibi bir zattır. 1970 yılında Hakk'a yürümesinin ardından da halk üzerindeki saygınlığını korumaya devam etmiştir.

Ali Rıza Dede'nin hayatta iken gösterdiği kerametlerden bazıları şu şekildedir:

Bereket Getirmek:

Ali Rıza Dede, talip ziyaretine çıktığı bir zamanda mahallenin biraz yukarısında yaşayan ve kendilerine Yeniobalılar denilen Tahtacılar da uğrar. Çok fakir olan bu

insanlar, dedeye ne yemek istediğini sorarlar. Dede, üstü yağlı bazlama istediğini söyler. Yeniobalılar, evlerinde yağın olmadığını söyleyince dede, yağ kabını getirmelerini ister. Yağ kabını getirmek için gittiklerinde ise kabın ağzına kadar yağ dolu olduğunu görürler (Çıblak, 2005: 292).

Sihir ve Büyü Yapmak:

Yörede katırı kaybolan Tahtacılar, Ali Rıza Dede'ye gidip muska yazdırır. Dede, bir muska yazar, talipler bu muskayı uyumadan önce ocaklarının yanına koyup eşleriyle niyazlaşır, ondan sonra uyurlar. Sabah kalktıklarında ise hayvanlarının geldiğini görürler (Çıblak, 2005: 292). Aynı şekilde hayvanları kaybolan kişiler, akşama kadar hayvanlarını bulamadığı durumlarda Ali Rıza Dede'ye gelir, bir kurtağzı muskası yazdırır, böylelikle hayvanlarını akşam kurt yemez, sabah olunca da hayvanlarını kolaylıkla bulurlar (K.10).

2. Kerametlerin İçerik Özellikleri

Bu çalışmaya dahil ettiğimiz değişik bölgelerde yaşamış veliler etrafında kümelenmiş kerametler, kimi zaman birbirinden farklı içeriğe ve özelliğe sahiptir. Bu durum evliya menkabeleri için de geçerlidir. Nitekim A. Yaşar Ocak evliya menkabelerini;

1. Tarihi gerçeklere dayanan menkabeler

2. Hayalî menkabeler

şeklinde iki ana gruba ayırmıştır (Ocak, 1992: 34-35).

Buna göre çalışmamızda incelemeye aldığımız Bektaş Dede ile ilgili anlatılan kerametlerden bazısının gerçekten yaşanmış tarihi olaylardan kaynaklandığı dikkati çekmektedir. Bektaş Dede'nin 1974'teki Kıbrıs Barış Harekâtı zamanında yakıt bitmek üzere olan bir Türk pilotunun uçağına yakıt doldurması bu gruba dahil edilebilecek kerametlerdendir. Nitekim olayın zamanı ve coğrafyası belirlidir. Ancak kerametın asıl anlatılış gayesi kahraman olan veliyi yüceltmek olduğu için, gerçek olaylar birtakım olağanüstülüklerle geri plana itilmiştir. Bektaş Dede'nin bir savaş uçağındaki pilota, uçağına benzin doldurarak yardımcı olması ve bu yolla savaşın kazanılmasına katkıda bulunması, tarihi gerçeklere dayanan menkabeler kategorisine güzel bir örnektir.

Hayalî menkabelerin ise gerçek olaylara dayanmamakla birlikte toplumun sosyal ve psikolojik yönlerini yansıtan çeşitleri mevcuttur. Bunlardan bir grubu toplumun

sosyal değerler sisteminden kaynaklanır. Bilindiği üzere veli, Allah'a en yakın kabul edilmesi itibarıyla toplumun sosyal değerlerini kendi şahsında temsil eden kişidir. Bu sebeple veliyi anlatan menkabeler de bu sosyal değerleri yansıtmaya niteliklidir. Böylelikle veli etrafında olağanüstü bir ideal dünya meydana getirilmiştir. Bu dünya toplumun özlemini çektiği dünyadır. Hayali menkabelerin ikinci grubu ise kahramanları olan velinin şahsında birtakım ahlaki faziletlerin üstünlüğünü göstermek için meydana getirilmiştir. Ahlaki mertebelerin en üst noktasına ulaşmış kişi kabul edilen veli, toplum için ideal bir örnek teşkil etmektedir. Bu tipteki evliya menkabeleriyle topluma ahlaki faziletleri gerçekleştirme alışkanlığı kazandırılmak istenmiştir. Didaktik nitelikli olan bu menkabeler ile velinin bağlı olduğu tarikat mensuplarının dürüst birer insan olarak yetiştirilmeleri hedeflenmiştir. Hayali menkabelerin üçüncü kategorisinde yer alanlar ise hayal ürünü olaylarla örülü olup tamamıyla velinin tarikatını benimsetmek ve yaymak amacını gütmektedir. Bununla birlikte bu menkabelerde asıl amaç propaganda olmakla birlikte zamanla okunup tekrarlandıkça tarikat mensupları tarafından gerçek kabul edilir hale gelmiştir (Ocak, 1992: 34-35). Tamamıyla hayali olaylara dayanan kerametlerde asıl amaç, veliyi yüceltmek ya da yola bağlılığı pekiştirmektir.

İncelememizde Elif Ana'nın yörede herkes tarafından iyi bilinmeyen bir kadına karşı yaklaşımı, kurban zamanı bu kadını diğer canlardan ayırt etmemesi ve kendisine de lokma sunulmasını istemesi, topluluğa ahlaki faziletlerin üstünlüğü gösterilmek için oluşturulmuştur. Bu yolla Elif Ana, taliplere birbirlerine karşı saygılı, merhametli, sevecen ve dürüst olmaları konusunda telkinde bulunmaktadır. Diğer keramet örnekleri ise, velinin gelecekte ve gaipten haberler verdiği, hastaları iyileştirdiği, dâr'da olanlara yardımcı olduğu, bereket getirdiği, böylelikle velinin etrafında fevkalâde ideal bir dünya meydana getirildiği örneklerdir. Diğer taraftan Bektaş Dede'nin deniz üstünde yol katetmesi gibi tamamıyla hayali olaylara dayalı örneklerle karşılaşmaktadır.

Kerametlerde geçen motiflerin çeşitlilik arz ettiği görülmektedir. Bilindiği üzere motif, gelenekte kalıcı ve süreklilik gücü olan hikâyenin en küçük unsuru şeklinde tarif edilmektedir (Thompson, 1946: 415). Bu en küçük hikâye unsuru, halk edebiyatının bütün türlerinde karşımıza çıkmakta ve olağanüstü olaylarda sık sık tekrarlanarak, bu olaylara belirli bir özellik kazandırmaktadır. Destan, masal, efsane vb. geleneğe dayalı anlatı türlerinin kendine özgü motifleri vardır, ama kimi zaman bu motiflerin bir türden diğerine aktarılabilirdiği de gözlenmektedir.

İncelemeye aldığımız keramet örneklerinde de geçmişten günümüze evliya menkabelerinde yer alan çeşitli motiflerle karşılaşmak mümkündür. Bu motifler üzerinde ayrıntılı olarak durulduğunda bunların farklı kökenlerden geldiği görülmektedir.

Ahmet Yaşar Ocak, evliya menkabelerindeki motiflerin kaynağını Şamanizm'den kaynaklanan motifler, uzak doğu ve İran dinlerinden kaynaklanan motifler ve Kitab-ı Mukaddes'ten kaynaklanan motifler şeklinde aşağıdaki şekilde sınıflandırıp incelenmiştir: (2000: 93-255)

I. Şamanizmden Kaynaklanan Motifler

- Sihir ve büyü yapmak
- Hastaları iyileştirmek
- Gaipten ve gelecekte haber vermek
- Tanrı'nın insan şeklinde görünmesi
- Tabiat kuvvetlerine hakim olmak
- Ateşe hükmetmek
- Kemiklerden diriltmek
- Kadın erkek müşterek âyinler
- Tahta kılıçla savaşmak

II. Uzak Doğu ve İran Dinlerinden Kaynaklanan Motifler

- Tenasüh inancı
- Hulûl inancı
- Şekil (don) değiştirme
- Ejderha ile mücadele
- Havada uçma
- Dört unsur (anasır-ı erbaa) inancı
- Ateş kültü

III. Kitab-ı Mukaddes'ten Kaynaklanan Motifler

- Ölmeden önce göğe çekilmek
- Suyu kana çevirmek

- Halka felaket musallat etmek
- Bereket getirmek
- Az yiyecekten çok kişiyi doyurmak
- Körleri gördürmek
- Ölü insan veya hayvanı diriltmek
- Nefes evladı edinmek
- Kuru odunu ağaç haline getirmek
- Yerden veya taştan su fişkırtmak
- Irmağı veya denizi yarıp geçmek
- Irmak veya deniz üstünde yürümek

Bu çalışmada incelemeye aldığımız kerametlerde ise daha ziyade Şamanizm ve Kitap-ı Mukaddes kaynaklı motif örneklerine rastlanmıştır.

İncelediğimiz velilerden Elif Ana; “gaipten ve gelecekte haber vermek, tabiat kuvvetlerine hakim olmak, dâr’da olanların yardımına yetişmek, hastaları iyileştirmek” şeklinde sıralayabileceğimiz daha ziyade Şamanizm’den kaynaklanan motifleri içeren kerametler göstermiştir. Zaten Elif Ana, şamanın bazı özelliklerini çağrıştıran tavırlar da sergilemiştir. Onun kimi vecde geldiği zamanlarda yere düşüp bayılması, sara nöbeti geçirir gibi kendinden geçmesi, âyin sırasında transa geçen şamanın bu hal içersisindeyken öbür dünya ile ve doğaüstü varlıklarla iletişim kurması, bu yolla gizli bilgilere vakıf olmasını hatırlatmaktadır. Nitekim Elif Ana da bu kendinden geçme dönemlerinde doğaüstü varlıklarla temasa geçerek olacakları önceden bilmiş ve ilgililere bildirmiştir. Elif Ana’nın temmuz ayının ortasında yağmur yağdırarak mahsulün kurummasını engellemesi, zor durumda olanların yardımına koşması vb. kerametlerinin yanı sıra en önemli özelliği, sağaltıcı, şifa verici yönüdür. Yöre halkı, kimi zaman sağlık hizmetlerinin yetersizliğinden kimi zaman maddi zorluklardan kimi zaman da inançlarından dolayı hastalandıklarında Elif Ana’ya başvurmuş, o da dualarla ve birtakım büyüsel pratiklerle hastaları tedavi etmiştir. Elif Ana, şifa verme yönüyle de hastaları iyileştirme gücüne sahip şamanlara benzemektedir.

Şamanizm kaynaklı motif örneklerine Bektaş Dede ile Ali Rıza Dede etrafında kümelenen kerametlerde de rastlanmaktadır. Nitekim Bektaş Dede “tabiat kuvvetlerine hakim olmak, dâr’da olanların yardımına yetişmek, hastaları iyileştirmek” şeklinde sıralayabileceğimiz motifleri içeren kerametler göstermiştir. Onun denizin ortasında

iken çıkan dalgaları durdurarak geminin alabora olmasını engellemesi, ayrıca hastalara şifa dağıtması, Elif Ana'da olduğu gibi Şamanist geleneklerden gelme özelliklerdir.

Tabiat kuvvetlerine hakim olma motifi, hem İslamiyet öncesi hem de sonrası döneme ait çeşitli anlatılarda karşımıza çıkan bir motiftir. Özellikle eski Türklerde “yada taşı” adı verilen kutsal taş ile yağmur ya da kar yağdırma motifini içeren pek çok anlatı mevcuttur (İnan, 2000: 160-165).

Bektaş Dede'nin sağaltım gücü kendi soyuna da geçmiş, bugün de akrabalarının bulunduğu yerleşim alanı, tıpkı türbesi gibi, şifa arayan hastalar tarafından ziyaret edilir hale gelmiştir (Kumartaşlıoğlu ve Duymaz, 2012: 311-317). Elif Ana da daha hayatta iken kızlarından birine el vererek sağaltma gücünü kendi soyundan gelen birine devretmiştir. Bugün bu işlevi kızı Güvercin Ana sürdürmektedir. Bunun yanı sıra Elif Ana türbesi, hastalıklardan kurtulmak isteyenler tarafından ziyaret edilmeye devam etmektedir (Kızıldağ Soileau, 2006: 109).

Ali Rıza Dede ise Şamanizm kaynaklı motiflerden “sihir ve büyü yapmak” motifini içeren çeşitli kerametler göstermiştir. Buna göre yazdığı muska aracılığıyla yöre halkının kaybolan hayvanlarını bulmalarına yardımcı olduğu ya da bu hayvanların dağda, ormanda kurt tarafından yenilmesini önleyebildiği anlaşılmaktadır.

Bilindiği üzere şamanların en önemli görevi ve özelliklerinden birisi sihir ve büyü yapmaktır. Bu nedenle araştırmacılar tarafından Şamanizm bir din olmaktan ziyade, bir esrime veya sihir ve büyü yapma tekniği olarak kabul edilmiştir (Babinger ve Köprülü, 2003: 45). Alevi-Bektaşî geleneğinde yer alan veliler de şamanın bu özelliğinin günümüze kadar getirilmesinde etkili olmuştur.

Çalışmamızda Kitab-ı Mukaddes kaynaklı motif örneklerine ise Kul Ârif Baba, Kırtıl Dede ve Ali Rıza Dede'ye ait kerametlerde rastlanmıştır. Bu grupta “nefes evladı edinmek, halka felaket musallat etmek, bereket getirmek” motifleri mevcuttur. Buna göre Kul Ârif Baba, tarikat mensubu olmayan bir kişiyi yola bağlamış; Kırtıl Dede makamında bir canlıya zarar veren bir avcının başına türlü felaketler musallat etmiş; Ali Rıza Dede ise fakir köylülerin yağ küpünü doldurarak onlara bereket getirmiştir.

Bu inanç motifleri Kitab-ı Mukaddes'te geçen olaylarla büyük bir benzerlik göstermektedir. Bu motifin hem Bektaşî menâkıbnâmelerinde hem de diğerlerinde sıklıkla kullanıldığı dikkati çekmektedir. Bunun da nedeni, söz konusu inanç motiflerinden bazısının Kur'an'da ve hadislerde peygamber mucizelerinde geçmekte

olmasının büyük payı vardır. İslami terminolojide İsrailiyat denilen bazı hikâyeler, dini eserlere girmiş ve zamanla İslami kabul edilmiştir. Bu motiflerin Türkler arasına girmesinde Hristiyan ve Yahudi toplumlarıyla karşılıklı kurulan sosyal kültürel ve kimi zaman da dini iletişimler etkili olmuştur. Türkler, zaten Kur'an'da ve hadisler vasıtasıyla haberdar oldukları çeşitli peygamber mucizelerinin benzerlerini Hristiyan ve Yahudilerden dinlemiş ve bunları kendi kültürlerine de aktarmakta bir sakınca görmemiştir (Ocak, 2000: 231-232).

Alevi-Bektaşî geleneğinde tespit ettiğimiz kerametler ve kerametlerde geçen motifler elbette saha çalışmalarıyla ve ocaklar üzerine yapılan çalışmaların taranmasıyla (Yaman, 2006; Ersal, 2009; Akın, 2012: 231-246; Ersal, 2016; Işık ve Aydın, 2018 vd.) daha da zenginleştirilebilecek niteliktedir. Bu anlatılardaki motifler üzerine kapsamlı araştırmalar yapıldığında A. Yaşar Ocak'ın tespit ettiği motiflerin yanı sıra farklı motif örnekleriyle de karşılaşılabilir bir gerçektir. Nitekim incelemeye aldığımız velilerden Bektaş Dede'nin dâr'a düşen bir pilotun uçağına benzin doldurması bu duruma güzel bir örnektir. Bu da bize günümüz sosyokültürel hayattaki değişimlere bağlı olarak anlatılardaki motiflerin de değişime uğrayabileceğini, bugünün koşulları doğrultusunda yeniden yaratılabileceğini göstermesi bakımından önemlidir.

3. Kerametlerin Dinî ve Sosyokültürel Hayattaki İşlevleri

Sözlü gelenekteki halkbilim mahsullerinin, toplumsal bir içeriği ve günlük yaşam içerisinde önemli bir rolü vardır. Bu özellik, sözlü gelenekle kültür arasındaki ilişkinin her yönüyle belirlenmesine katkı sağlayacaktır. Buna bağlı olarak anlatı türlerinin, sözlü kültür ortamındaki tespiti sırasında araştırmacıların bu mahsullerin ne zaman ve nerede anlatıldığı; kimin tarafından anlatıldığı ve nasıl anlatıldığı, icracının kendi yaratması olup olmadığı; ayrıca dinleyicilerin kimlerden oluştuğu vb. üzerinde de metin kadar durması gerekmektedir.

Halk bilimi ürünleri, sadece anlatılan/söylenen ya da icra edilen cansız metinler değildir. Anlatıcı/icracı ile dinleyici ve geleneksel metnin birleşmesiyle oluşan canlı ve dinamik bir yaratımdır. Türün geleneksel yapısı, anlatıcıdan anlatıcıya, dinleyiciden dinleyiciye farklı sosyal ortamlarda kimi zaman değişimlere uğrayarak kuşaklar boyu aktarılmaya devam etmiştir. Bu sebeple halk bilimi çalışmalarında metin ile birlikte anlatıcı/ icracının yaratıcı kişiliği, ayrıca dinleyici ve sosyal çevrenin bütün özellikleri

bir arada ele alınmalıdır. Böylelikle halk bilimi ürünlerinin yaşatıldıkları kültür içerisindeki zamana ve mekâna dair bütün özellikleri ve işlevleri kolaylıkla ortaya çıkartılabilecektir.

Sözlü gelenek ürünlerini kültürün bir aynası kabul eden W. Bascom, türlerin toplum yaşamında süregelen varlığını açıklamaya yardımcı olacak dört işlev belirlemiştir: (2007: 7-28)

1. Eğlenme ve eğlendirme
2. Değerlere, kurumlara, toplum kurallarına ve törelere destek verme
3. Eğitime ve kültürü gelecek kuşaklara aktarma
4. Kabul görmüş davranış kalıplarının sürerliliğini sağlama

İlhan Başgöz, toplum hayatında normal şartlar altında gerçekleştirilemeyen zengin-fakir, yöneten-yönetilen arasındaki sınıf çatışmasının pek çok hikâye, masal, fıkra, türkü gibi türlerde konu edilmesinden yola çıkarak yukarıda sıraladığımız işlevlere bir beşincisini, “protesto işlevi” de eklemiştir (1996: 1-2). Bununla birlikte Bascom’un belirlediği işlevlerin sözlü gelenekteki pek çok ürünü kapsayıcı mahiyette olduğu anlaşılmaktadır. Bu işlevlerden hareketle halk bilimi ürünlerinin, sosyokültürel kalıplar olduğunu ve bağlı buldukları kültürel yapının sürekliliğine katkıda buldukları ölçüde varlıklarını devam ettirdiklerini söylemek mümkündür.

Alevi-Bektaşî geleneğinde yer alan kerametler de, genel olarak değerlendirildiğinde, topluluğun inanç öğretileri doğrultusunda kabul edilen kültürel normlara uyumu ve kuşaktan kuşağa eğitim rolüyle bunların devamlılığını sağlayan sosyokültürel kalıplardır. Öncelikle kerametlerde geçen olayların kutsal kabul edilmesi ve halk arasında büyük bir saygıyla anlatılması, hem anlatıcısı hem dinleyicisi tarafından gerçek kabul edilmesi gibi özellikler, taliplere gönderilen mesajların tartışmasız doğrular ve hükümler olduğunu vurgulamaktadır. Bu bakımdan Alevi-Bektaşî geleneğinin kendine özgü yol ve erkânının, inanç öğretilerinin devamlılığı, hikâye kalıbı içerisinde etkili bir şekilde sağlanmaya çalışılmaktadır.

İçerik bakımından dini bir nitelik taşıması pir, ocakzade ya da anabacı gibi yol büyüklerinin olağanüstülüklerini anlatması nedeniyle kerametlerin eğlenme ya da hoşça vakit geçirme gibi işlevinin bulunduğu söylenemez. Halk arasında kerametlerin

anlatılmasındaki asıl amaç, taliplerin yol kurallarına bağlı bir şekilde yetişmelerine ve tarikat piri hatırasının canlı tutulmasına katkıda bulunmak gibi düşünülse de aslında temel gaye tarikatın devamlılığını ve bütünlüğünü temin etmektir. Keramet aracılığıyla velinin olağanüstülüğü vurgulanarak aslında tarikat propagandası yapılmaktadır.

Sözlü kültürde bilgiyi hatırlama ve saklamada sözlü belleği güçlendiren yapı ve yöntemlerin en belirgin yeri anlatının olay örgüsüdür (Ong, 2007: 167). Bu açıdan bakıldığında kerametler de velilerin biyografileri üzerinden oluşan birtakım aktarım ve uygulamaları, hatırlama unsuru olarak dini anlamlar yükleyerek bilginin hikâye yoluyla zihinlerde saklanabilir hale getirilmesinde etkili olmuştur. Bir başka deyişle Alevi-Bektaşî öğretilerinin dini ve olağanüstü içerik taşıyan keramet aracılığıyla taliplere aktarılması, bu bilginin kuşaklar boyu kalıcı bir şekilde gelenekte devamlılığını sağlamıştır. Ancak yol öğretilerinin sürdürülmesindeki asıl amacın tarikatın da devamlılığını sağlama olduğu unutulmamalıdır.

Bilindiği üzere 11. yüzyıldan itibaren tarikatların ortaya çıkmasına paralel olarak keramet, söz konusu kurumların başındaki şeyhlerin mutlak otoritelerini sağlamak için en etkili araç olmuştur. Şeyhin kerametleri ne kadar çok ve yaygın olarak anlatılmışsa, müritler de o derecede pasif ve telkine hazır hale gelmiştir. Bunun sonucunda da şeyhe bağlılık, sarsılmaz bir nitelik kazanmıştır. Hatta bazı tarikat şeyhlerinin kerametleri reddetmesine rağmen müritler ısrarla bunları yaymaya çalışmışlardır. Nedeni de mürit, şeyhini keramet sahibi bilmekle sonsuz bir güven duygusuna kapılmakta ve ruhî açıdan rahatlamaktadır. Mürit, keramet sahibi bir şeyhe iradesini teslim ettiği zaman kendisini sorumluluktan kurtardığına ve şeyhi aracılığıyla Allah'a ulaşma yolunda mesafe kat ettiğine inanmaktadır (Ocak, 1992: 29-30). Bu bağlılık yolun yani tarikatın halk üzerindeki etkisini ve sürerliliğini de pekiştirmektedir.

Kerametın oluşabilmesi için velinin toplum nazarında sevilen, saygı duyulan, yaşam şekliyle herkese örnek teşkil eden bir kişiliğe sahip olması, diğer taraftan bu şahsa inanan bir topluluğun bulunması gerekmektedir. Sosyal açıdan bu özelliklere sahip olan şeyh, kendilerine inanan toplumun dini teşkilatlanmasını ve bu teşkilatın izahını da yapmaktadır. Ayrıca kerametler aracılığıyla da insanların gizli özlemlerinin ve inandığı değerlerin zafere ulaştığı kusursuz, ideal bir dünya tasviri gerçekleştirmelerine zemin hazırlamaktadır (Ocak, 1992: 33-34). Bu yönüyle keramet, taliplerin tarikat kurallarına sahip çıkmasında işlevsel olduğu gibi topluluğun özlemini çektiği ideal insan ve ideal dünya profilini yansıtmaya bakımından da işlevseldir.

Bu bilgiler doğrultusunda Alevi-Bektaşî geleneğindeki kerametlerin işlevlerini;

1. Yol kurallarını taliplere öğretmek ve gelecek kuşaklara aktarmak
2. Tarikat bütünlüğünü ve devamlılığını sağlamak
3. Tarikat mensuplarını psikolojik açıdan rahatlatmak şeklinde sıralamak mümkündür.

Alevi-Bektaşî geleneğindeki, özellikle sözlü kültür ortamına ait kerametlerin tespit edilerek içerik bakımından incelenmesi neticesinde elbette bu işlevlere yenileri de eklenebilecektir.

Sonuç

Kerametler, bağlı buldukları kültürün ve inanç yapısının aydınlatılmasına katkı sağlayan, ayrıca tarihî, sosyal ve toplum psikolojisi alanında önemli ipuçlarını bünyesinde barındıran anonim halk edebiyatı anlatı türlerinden biridir. Ancak olağanüstü olayları konu edinmesi, buna bağlı olarak gerçek dışı kabul edilmesi nedeniyle bugüne kadar layık olduğu düzeyde incelenmemiştir. Oysaki bu mahsuller, halk muhayyilesinin yaratmalarıdır, üstelik resmi din anlayışına eklenmiş, birtakım inanç ve ritüellerin günlük yaşamdaki anlam ve önemini, etkisini yansıtmaları bakımından da dikkat çekicidir. Kültür tarihi kaynağı olarak farklı sosyal tabakalar, bu tabakalar arasındaki ilişkiler, bir takım dini cereyanlar, örf ve âdetler hakkında önemli bilgiler sunması, bu türün önemini daha da arttırmaktadır.

Yazılı kültür ortamındaki menakıbnameler ile sözlü geleneğe dayalı keramet örnekleri içerik ve motif açısından incelendiğinde İslamiyet öncesi dönemde Türklerin etkisi altında kaldığı atalar kültü, tabiat kültüleri, Gök Tanrı inancı ile Şamanizm, akabinde Budizm, Maniheizm, Hristiyanlık vb. şeklinde sıralayabileceğimiz farklı inanç sistemi ve dinlerin tür üzerindeki etkisini görmek mümkündür. Bu farklı din ve kültürel dairelere bağlı unsurlar, İslamiyet'in kabul edilmesinin ardından tasavvuftaki velî anlayışıyla birleşerek bugün bildiğimiz anlamıyla evliya menkabelerinin oluşumunda etkili olmuştur.

Alevi-Bektaşî geleneğindeki kerametler, eskiden olduğu gibi bugün de büyük bir inançla anlatılmakta ve dinlenmektedir. Hatta günümüzde de geleneksel motifli kerametlerin yanı sıra sosyokültürel hayattaki değişimlere paralel olarak yeni motiflerle zenginleştirilmiş örneklere de rastlanmaktadır.

İncelemeye aldığımız kerametlerin büyük bir kısmının tarikat piri, ocakzade ya da halk arasında kişiliğine büyük saygı duyulan ve veli statüsüne yükseltilmiş şahıslar etrafında kümelendiği görülmektedir. Söz konusu veliler, yakın zamanda yaşamış gerçek şahıslardır. Dolayısıyla kerametlerin, anlatıcı/üretici ile dinleyici/tüketici arasındaki ilişkinin devam ettirilerek tüm canlılığıyla gelenekteki yerini koruduğunu söylemek mümkündür.

Alevi-Bektaşî geleneğindeki kerametler, yol öğretilerinin ve tarikat kurallarının, dolayısıyla tarikat kimliğinin kuşaklar boyu etkin bir şekilde sürdürülmesi bağlamında yaşamın merkezine yerleştirilmiştir. Ayrıca kerametler Alevi-Bektaşî geleneğine bağlı topluluk mensuplarının ideal insan ve ideal dünya anlayışını yansıtmaları bakımından da önemlidir.

KAYNAKÇA

- AKIN, Bülent ve Ekici, Metin (2012). “Diyarbakır Yöresi Alevi Ocakları Üzerine Bir Değerlendirme”. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli*. 2012/63. 231-246.
- BABINGER, Franz ve Köprülü, Fuat (2003). *Anadolu’da İslamiyet*. Çev. Ragıp Hulusi, Haz. Mehmet Kanar. İstanbul: İnsan Yayınları.
- BASCOM, William R. (2007). “Sözlü Geleneğin (Folklorun) Dört İşlevi?”. *Folklor/ Edebiyat*. Çev. Aysıt Tansel. C.13. 2007/52. 7-28.
- BAŞGÖZ, İlhan (1996). “Protesto: Folklorun Beşinci İşlevi (Fonksiyonu)”. *Folkloristik Prof. Dr. Umay Günay Armağanı*. Ankara: Feryal Matbaacılık. 1-4.
- CEBECİOĞLU, Ethem (2005). *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*. İstanbul: Anka Yayınları.
- ÇIBLAK, Nilgün (2005). *Mersin Tabtacıları, Halkbilimi Araştırmaları*. Ankara: Ürün Yayınları.
- ERSAL, Mehmet (2009). *Alevi İnanç – Dede Ocakları Üzerine Bir Örneklem: Veli Baba Sultan Ocağı*. Köln: Alevi - Bektaşî Kültür Enstitüsü Yayınları.
- ERSAL, Mehmet (2016). *Alevilik, Kavramlar ve Ocağı Sistemi -Çubuk Havzası Örneği-*. Ankara: Gazi Üniversitesi Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Merkezi Yayınları.
- IŞIK, Caner ve Aydın, Ezgi (2018). *Horasan Erenlerinden Hüsem Dede ve Hüsem Dede Ocağı*. İzmir: Tıbyan Yayıncılık.
- İNAN, Abdülkadir (2000). *Taribte ve Bugün Şamanizm. Materyaller ve Araştırmalar*. Ankara: TTK Yayınları.
- KILIÇ, Filiz; Arslan, Mustafa vd. (2007). *Otman Baba Velâyetnâmesi (Tenkitli Metin)*. Ankara: Grafiker Ofset.
- KIZILDAĞ SOILEAU, Dilek (2006). *Elif Ana (Maras-Pazarca) Ziyareti Üzerine Antropolojik Bir Çözümleme*. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Basılmamış Yüksek Lisans tezi.
- KÖPRÜLÜ, M. Fuad (1976). *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- KUMARTAŞLIOĞLU, Satı ve Duymaz, Ali (2012). “Hamza Baba Ocağı’na Bağlı Bir Sağaltma Ocağı: Bektaş Dede”. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli*. 2012/63. 311-320.
- LUTHI, Max (2003). “Masalın Efsane, Menkabe, Mit, Fabl ve Fıkra Gibi Türlerden Farkı”. *Halkbilimde Kuramlar ve Yaklaşımlar*. Çev. Sevgül Sönmez. Haz. Gülin Öğüt Eker, Metin Ekici vd. Ankara: Millî Folklor Yayınları. 314- 319.
- MACDONALD, D. B. (1997). “Kerâmet”. *MEB İslam Ansiklopedisi*. C.6. 577-578.
- OCAK, Ahmet Yaşar (1992). *Kültür Tarihi Kaynağı Olarak Menâkıbnâmeler*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- OCAK, Ahmet Yaşar (2000). *Alevî ve Bektaşî İnançlarının İslâm Öncesi Temelleri*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- ONG, Walter Jackson (2007). *Sözlü ve Yazılı Kültür, Sözüün Teknolojileşmesi*. Çev. Sema Postacıoğlu Banon. İstanbul: Metis Yayınları.
- ÖZVEREN, Sema (2014). *Kantarma Köyü (Elbistan) Alevilerinde Dinî İnanışlar*. Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Basılmamış Yüksek Lisans Tezi.

THOMPSON, Stith (1946). *The Folktale*. USA.

ULUDAĞ, Süleyman (2002). “Keramet”. *TDV İslam Ansiklopedisi*. C.25. 265-268.

ÜÇYILDIZ, Celal Necati (1994). “Silifke ve Yöresinde Yatırlar”. *İçel Kültürü*. Y.8, 1994/32. 9-11.

YAMAN, Ali (2006). *Kızılbaş Alevi Ocakları*. Ankara: Elips Yayınları.

Kaynak Kişiler

Kaynak kişiler ile ilgili bilgiler “adı-soyadı, doğum yılı ve yeri, öğrenim durumu, mesleği, medeni hali ve ikâmeti” sıralamasına göre verilmiştir.

K1: Ali Ekber Bakır, 1941, Kızıl Kandil köyü /Elbistan, lise, çiftçi, evli, Kantarma Mah. /Elbistan.

K2: Mehmet Başpınar, 1938, Başpınar Mah./ Pazarcık, ilkokul, emekli, evli, Mersin.

K3: Tacım Bakır, 1952, Kızıl Kandil köyü /Elbistan, lise, emekli, evli, İzmir.

K4: Hüseyin Donat, 1929, Başpınar köyü / Pazarcık, yok, çiftçi, evli, Başpınar Mah./ Pazarcık.

K5: Sinan Atıcı, 1980, Pazarcık/Kahramanmaraş, lisans, ocakzade (öncesinde müzik öğretmenliği yaparken sonrasında bu mesleği bırakmış), evli, Elbistan/Kahramanmaraş.

K.6:Fikret Kocabaş, 1958, Kırtıl köyü, ilkokul, serbest meslek, Silifke.

K.7: Hasan Gündoğdu, 1955, Kırtıl köyü, ilkokul, çiftçi, Kırtıl köyü / Silifke.

K.8:Hüseyin Akdemir, 1941, Kırtıl köyü, ilkokul, çiftçi, Kırtıl köyü /Silifke.

K.9:Lütfi Uğur, 1955, Silifke, öğretmen okulu, emekli öğretmen, Silifke.

K.10: Bahar Gündoğdu, 1930, Köprübaşı Mah. /Mut, okur-yazar, ev hanımı, Kırtıl köyü/ Silifke.

K.11: Kâmil Tezerdi (Âşık Garip Kâmil), 1960, Savran köyü /Gölbaşı /Adıyaman, yok, halk şairi / zakir, evli, Savran köyü /Gölbaşı.

K.12: Mustafa Ali Canpolat, 1943, Pazarcık /Kahramanmaraş, üniversite, emekli, evli, İzmir.